

N. Rózsa Erzsébet

Irán és India – közös vagy eltérő érdekek a „majdnem szomszédságban”¹

„Kevés népről mondható el, hogy olyan szoros kapcsolatban állnának mind eredetüket illetően, mind történelmük folyamán, mint India és Irán népei.”
(Nehru)

A modern India és a modern Irán nemzetállama ma földrajzilag nem határos egymással, de amint Nehru idézete és napjaink politikai nyilatkozatai gyakran utalnak rá, az ősiségbe nyúló kapcsolatok etnikai, nyelvi, vallási, kulturális téren számtalan kapcsolódási pontot mutatnak. A mai India és Irán közötti térben a politikai hatalmak az évszázadok alatt folyamatosan változtak ugyan, azonban a kultúra és az államigazgatás perzsanyelvűsége egyfajta folyamatos kapcsolatot biztosított.² Így tulajdonképpen anomáliának, a történelem fíntorának tűnhet, hogy India és Irán között nemcsak a politikai, de a „people-to-people” kapcsolatok is igen korlátozottak.

A társadalmi kapcsolatok

A fenti idézet alapján a társadalmi kapcsolatok lehetősége két identitáselem mentén is várható, elvárható lenne: ha az iráni népesség indiai jelenlétét nézzük, a párszik, azaz a zoroasztriánus vallásukat, hagyományaikat megőrizni kívánó perzsák az iszlám hódítás elől menekültek, vándoroltak el a mai Pakisztán és India területére,

¹ Eredetileg megjelent in DOBROVITS 2022: 388–415.

² Sárközy Miklós előadása a Magyar-Indiai Baráti Társaságban *Irániak Indiában – indusok Iránban – az iráni-indiai kulturális, vallási kapcsolatok néhány fejezete* címmel, 2022. január 19-én (SÁRKÖZY 2022).

és alapítottak ott máig létező közösségeket, így történelmi közösségnek számítanak. A 2011-es indiai népszámlálás szerint létszámuk 57 264 fő volt, a becslések szerint mára számuk ennél lényegesen kevesebb lehet, akár 30 ezer fő alá is süllyedhetett.³ Még kevesebb indiai él Iránban, akik vagy a 19. század végén – 20. század elején Indiából visszatelepült párszi leszármazottak, vagy indiai diákok, halászok, munkások, akik rövidebb-hosszabb ideig tartózkodnak Iránban, és jellemzően India számos különböző területéről jöttek. Legutóbb a koronavírus-járvány kapcsán kerültek rövid időre a hírekbe, amikor is az indiai kormány mentőakciókat szervezett számukra, hogy visszatérhessenek Indiába.⁴

A másik „kézenfekvő” kapcsolódási pont az Indiában élő síita közösség lehetne, amennyiben az iráni síita szent helyek az indiai síita zarándokok célpontjai lehetnének. Mégis úgy tűnik, hogy az indiai zarándokok száma Iránban viszonylag kevés, annak ellenére is, hogy az indiai síita közösség létszáma a becslések szerint mintegy 28 millió fő, ami az indiai muszlim közösség 15%-ának felel meg.⁵ Az indiai síiták közül sokan a politikai-gazdasági életben visznek fontos szerepet, mások azonban súlyos biztonsági kockázatot jelentenek. Emlékeztet, hogy a kasmíri síiták az utóbbi években önkormányzati és politikai jogokat követelnek, amelyek az Ásúrá-felvonulásokon különös kifejeződést nyertek, sőt a kormányzati erőkkal összecsapásokhoz is vezettek.⁶

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a Nehru-idézet és az ehhez hasonló hivatkozások a közös múltra és hagyományokra inkább ellensúlyozni kívánják a két ország viszonyának feszültségeit és konfliktusait, mintsem valós és általános összetartozást fejeznének ki.⁷

India és Irán mai kapcsolatrendszerét a stratégiai célok és érdekek, az esetleges ütközőpontok komplex rendszerében értelmezhetjük. India pozícióját feltörekvő globálishatalom-ambíciói (törekvése az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagságára és a stratégiai autonómiára, valamint nukleáris arzenálja) határozzák meg, amelyek viszont Irán számára egyfajta kiutat jelenthetnek az Egyesült Államok által

³ A 2021-es indiai népszámlálásban a párszik nem szerepeltek külön kategóriaként, az „egyéb vallások” címszó alatt más kisebb közösségekkel együtt jelentek meg.

⁴ Hivatalos indiai források szerint a koronavírus-járvány kitörésekor mintegy 6000 indiai állampolgár tartózkodott (tartósan) Iránban, közöttük 1100 zarándok főleg Kasmír területéről és 300 diák. Vö. The Hindu 2020.

⁵ Az indiai síiták az iráni síita közösség után a második/harmadik legnagyobb síita csoportot képezik a világon, a maguk mintegy 15%-os arányával.

⁶ A síita lakosság az 1930-as évek óta vesz részt a Kasmír függetlenségéért folytatott küzdelemben, gyakran a szunnita muszlimokkal közösen. Vö. MAQBOOL 2020; Iran and Other Powers in Afghanistan 2014; IWANEK 2020.

⁷ KUTTY 2020.

diktált szankciós rezsimből. Ugyanakkor India közeledése az Egyesült Államokhoz, a Perzsa-öböl arab országaihoz és Izraelhez nagy gondot jelent Iránnak, még akkor is, ha India számára éppen Irán ajánlja a hozzáférés lehetőségét Közép-Ázsiához és Afganisztánhoz.

India és Irán kapcsolatainak környezete

A II. világháborút követően India és Irán kapcsolatrendszerét egyrészt a két állam globális hatalmi rendszerekhez fűződő viszonya (Irán az Egyesült Államok szövetségese volt, míg India a Szovjetunióhoz közeledett, bár bizonyos távolságtartást jelzett az indiai vezető szerep az el nem kötelezett országok mozgalmában), másrészt a közöttük fekvő területekhez – elsősorban Pakisztánhoz és Afganisztánhoz –, illetve szűkebb környezetükhöz fűződő percepcióik, érdekeik és a potenciális veszélyforrások határozták meg. Irán 1947-ben, megalakulása után rögtön elismerte Pakisztánt, de hamarosan, 1950-ben Indiával is diplomáciai kapcsolatot létesített. Ugyanakkor Irán tagsága a CENTO-ban nemcsak az Egyesült Államokkal, hanem Pakisztánnal is egyfajta közösséget jelentett, miközben India Szovjetunióhoz fűződő kapcsolata és Pakisztánnal való ellenségeskedése és háborúi további akadályokat jelentettek a két ország kapcsolatában. A nagy változást előbb az iráni iszlám forradalom hozta el, amelyben India az Egyesült Államok hegemoniája ellen fellépő Iránt látta. Majd a Szovjetunió be-, majd kivonulása Afganisztánból (1979–1989), illetve felbomlása jelentett új szakaszt, hiszen az India és Irán közötti térben, illetve közvetlen környezetben jelentős változások következtek be.

Az Iszlám Köztársaságot a „se nem Kelet, se nem Nyugat” politikája közelebb hozta az el nem kötelezett országokhoz, így elvileg Indiához is, azonban az iszlám forradalom exportja, különösen hogy az kedvező fogadtatásra lelt az indiai muszlimok körében, az indiai kormányzatot óvatosságra intette. Pakisztán pedig továbbra is akadály maradt, annak ellenére is, hogy Irán immár a „nagy sátánként” tekintett az Egyesült Államokra, amellyel Pakisztán továbbra is szövetségben állt. Ennek ellenére Irán és Pakisztán együttműködését a közös fenyegetések (beludzs szeparatizmus, radikális szunnita iszlám mozgalmak, kábítószer-csempészet) olyankor is kikényszerítették, amikor a két ország viszonyát feszültségek terheltek.

A Szovjetunió felbomlását követően India és Irán közeledésének nemcsak az Egyesült Államok „unipoláris pillanata” volt a közös nevezője, amely mind a korábban szovjetbarát India, mind az Egyesült Államok célkeresztjében lévő Irán számára nagy kihívást jelentett, hanem a Közép-Ázsiában függetlenné váló új

államok megjelenése is. A 2001-es afganisztáni háború és a tálibok bukása, valamint a 2003-as iraki háború és Szaddám Huszein rendszerének felszámolása – ráadásul éppen az Egyesült Államok vezetésével – mindkét állam számára a térség instabilitását tette a legfőbb fenyegetéssé. Az Egyesült Államok növekvő katonai jelenléte a Perzsa-öbölben és Közép-Ázsiában csak fokozta ezt a percepciót. Az iráni kitörési stratégia egyik megjelenési formája a „keleti nyitás” (*negáh be sark* – keletre nézés) volt, amely nagyjából egybeesett India „nyugatra tekintő” politikájával. Az iráni cél egyértelműen olyan kapcsolatok keresése volt, amelyek kívül estek az amerikai befolyási körön (elsősorban Kína, kisebb mértékben Oroszország). India pedig elsősorban stratégiai és gazdasági érdekeit kívánta biztosítani az egyre erősödő kínai terjeszkedéssel szemben. Iránnak ebben különleges geostratégiai helyzete fontos szerepet biztosított.

Az indiai–iráni „egymásra találás” első jele Narasimha Rao indiai miniszterelnök teheráni látogatása volt 1993-ban, amelyet a 2001-ben kiadott Teheráni nyilatkozatban megfogalmazott „stratégiai partnerség víziója”, majd a 2003-as Új-Delhi nyilatkozat artikulált. A nyilatkozat megállapította, hogy a két ország kapcsolatainak fejlesztésében „hatalmas lehetőségek vannak a politika, a gazdaság, a tranzit, a szállítmányozás, az energia, az ipar, a tudomány és technológia, valamint a mezőgazdaság területén”. Mindezek alapján a cél „erős gazdasági kapcsolatrendszer [kiépítése], beleértve a nagyobb kereskedelmi és beruházási tevékenységet”.⁸

Kétoldalú kapcsolatok: energia és...

Az Új-Delhi nyilatkozat stratégiai területként jelölte meg a két ország érdekeinek „egymást kiegészítő jellegét az energiaszektorban”, beleértve az olajszektorban az *upstream* és *downstream* tevékenységbe történő beruházásokat, az LNG- és földgázkapcsolatokat és ezek biztonságos szállítását.⁹ Az ambiciózus terveket azonban jelentősen megzavarta, amikor 2018-ban Donald Trump amerikai elnök úgy döntött, kilépteti az Egyesült Államokat az iráni nukleáris megállapodásból. Ez ugyanis nemcsak az amerikai szankciók helyreállítását, hanem újabb kiszabását is jelentette, amelyek nemcsak Iránt érintették, hanem minden államot és nemzetközi vállalatot, amely Iránnal kereskedett. Mindez jelentősen visszavetette az indiai–iráni kapcsolatokat. Mivel a Trump-szankciók első helyen

⁸ Government of India [é. n.].

⁹ Government of India [é. n.]: 11. cikk.

az iráni olaj- és gázexportot célozták (Irán „egy csepp olajat se” tudjon eladni), és a kétoldalú kereskedelem túlnyomóan nagy részét – mintegy 90%-át – a nyersolaj tette ki, az amerikai szankciók az indiai gazdaságot is súlyosan érintették, annak ellenére is, hogy Donald Trump India (és még öt ország) vonatkozásában 180 napra felfüggesztette azokat. És bár Irán ingyenes szállítást és meghosszabbított hiteleket ajánlott Indiának, mivel a szankciók felfüggesztését a továbbiakban az Egyesült Államok nem hosszabbította meg, 2020-ra India olajbehozatala Iránból teljesen leállt.¹⁰

India és Irán viszonylatában a földgáznak lényegesen kisebb volumenű, ám stratégiai és technológiai szempontból nem kevésbé fontos szerepe volt/lehet. Bár az indiai földgázfogyasztás viszonylag kis mértékű, és az energiahordozók között még mindig a széné a főszerep (mintegy 45%), 2003 óta India folyamatosan importál földgázt (elsősorban Katarból), mert a hazai termelés a szükségleteknek csak mintegy a felét tudja fedezni.¹¹ A globális trendeknek megfelelően azonban India is egyre inkább a cseppfolyósított gáz, az LNG felé fordul, és az LNG-kapacitást fejleszti. Az Iránból tervezett LNG-szállítás azonban, szintén az amerikai szankciók következtében, gyakorlatilag leállt. A szankciók „áldozata” lett az az 1300 km hosszan a tengerfenéken tervezett gázvezeték is, amely a pakisztáni vizek megkerülésével szállított volna gázt Indiába. 2009-ben azonban India kihátrált ebből a projektből.¹²

A szénhidrogének importja mellett India más módon is megpróbálta biztosítani a hozzáférést az olaj- és gázforrásokhoz. Így például indiai vállalatok is dolgoztak a Perzsa-öbölben olaj- és gázlelőhelyek feltárásban, kiaknázásban. 2008-ban az ONGC Videsh Ltd. (OVL) fedezte fel az úgynevezett Farzad B gázmezőt, amely a becslések szerint több mint 500 milliárd köbméter gázt rejt, amelyből 370 milliárd köbméter kitermelhető. Akkor Indiának az ENSZ Biztonsági Tanácsának szankciói miatt ki kellett lépnie a projektből, azonban a 2015-ös nukleáris megállapodást követően újra tárgyalások indultak az indiai részvételtől a mező kitermelésében. Végül a két fél között felmerült viták, majd az újabb amerikai szankciók következtében Irán maga kezdett a mező fejlesztésébe és kitermelésébe.

¹⁰ 2019-ben az Egyesült Államok és Kína után India volt a világ harmadik legnagyobb olaj-importőre. A 4,4 millió hordó/nap mennyiség 59%-át a Perzsa-öbölből szerezte be, elsősorban Irákból és Szaúd-Arábiából, illetve – harmadikként – Iránból, amely a teljes indiai olajimport 11%-ának felelt meg 2018-ban. 2020-ra az iráni olaj behozatala nullára esett vissza. A kieső mennyiséget India más közel-keleti/öbölbeli szállítótól szerezte be (EIA [é. n.]).

¹¹ International Energy Agency 2020.

¹² PTI 2017.

A regionális környezet: a konnektivitás

Az indiai–iráni kapcsolat kulcseleme a földrajzi elhelyezkedés: a két országnak részben különböző, részben egymással átfedő szomszédsága van, ami lehetőségeket és kockázatokat egyaránt rejt. Irán számára az elmúlt évtizedekben a Perzsa-öböl jelentette a legnagyobb kihívásokat és a vetélkedés színterét (a szaúdi–iráni versengést sokan egyenesen hidegháborúként jelölték meg), amihez a *stratégiai mélységet* az úgynevezett „ellenállás frontja” nyújtotta.¹³ India számára a legnagyobb rivális Kína, amellyel rövid közös határszakasza is van. Ahol azonban India és Irán érdekei találkozhatnak vagy ütközhetnek, az a közöttük fekvő Afganisztán és Pakisztán, illetve kicsit távolabban: Közép-Ázsia és az Indiai-óceán. Mindezek azonban szerves és központi részét képezik a még tágabb földrajzi térségnek, Euráziának.

Eurázsia fogalma az elmúlt évtizedekben került a nemzetközi napirend kurrens narratívái közé, részben a kelet-ázsiai, elsősorban a kínai gazdasági fejlődés, részben az orosz politikai nyilatkozatok következtében; és olyan földrajzi, kulturális, történelmi, politikai, gazdasági – és nem utolsósorban gyakran érzelmi töltettel is rendelkező – kapcsolatrendszer szimbolizál, amelybe külső szereplők nem nagyon tudnak beavatkozni. Az ezekre is hivatkozó „konnektivitás” (összekapcsoltság, hozzáférés), az ezt biztosítani kívánó tervek és együttműködések azonban nem előzmény nélküliek, hiszen a térség birodalmi, központjai közötti politikai, katonai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok az ókor óta folyamatosak voltak (például a hadjáratok a Földközi-tenger keleti partvidéke és az Indus-folyó között vagy az Európát Kínával összekötő selyemút vagy az indiai buddhizmus útja Közép-Ázsián át Kína felé stb.). Az ipari forradalom, majd a legújabb technológiai vívmányok, fejlesztések a *konnektivitás* fogalmát jelentősen kibővítették, többek között például az energiahordozókhoz való hozzáféréssel vagy az új digitális rendszerekkel. Mégis, a földrajzi elérhetőség továbbra is stratégiai fontosságú maradt.

Az Ázsiát és Európát összekötő ambiciózus tervekben Irán – stratégiai fekvése miatt – megkerülhetetlenné vált: gyakorlatilag minden – szárazföldi vagy tengeri – útvonal Iránon halad át vagy érinti Iránt, legyen az a kínai Övezet és Út Kezdeményezés (Belt and Road Initiative, BRI) vagy az orosz–indiai Nemzetközi Észak–Dél Tranzitfolyosó (International North-South Transit Corridor, INSTC), nem is beszélve a számtalan kisebb-nagyobb, rövidebb távú regionális út- és vasúthálózat-építési tervről, amelyek többsége valamilyen módon kapcsolódik

¹³ Az „ellenállás frontja” Irán és Szíria kifejezése az Irán–Irak–Szíria–Libanon–palesztinok alkotta „szövetségesi” tengelyre, amelyet a nemzetközi médiában „síita félholdként” is emlegetnek, Abdallah jordániai király egy megjegyzése nyomán.

a kínai és az indiai tervekhez. Az indiai–orosz kezdeményezés, amely Iránt is magába foglalta egy Dél-Ázsiát és Európát Iránon, a Kaszpi-tengeren és Oroszországon át vezető multilaterális szállítmányozási projekt keretében, 2000-ben körvonalazódott. Stratégiai jelentőségét mutatja, hogy Narendra Modi indiai miniszterelnök a regionális *konnektivitást* India fő külpolitikai céljaként jelölte meg. Irán fontosságát az adja, hogy biztosítja India számára a hozzáférést Közép-Ázsiához és Afganisztánhoz (és tovább Európa felé), amelyet a szárazföldön Pakisztán elzár előle. Bár ennek az indiai–iráni együttműködésnek vannak biztonságpolitikai aspektusai is (terrorcsoportok megjelenése, kábítószer Afganisztánból stb.), a cél mégis a regionális kereskedelem és gazdasági együttműködés elősegítése.¹⁴

Azonban míg az indiai tervek megvalósítása meglehetősen lassan haladt, sőt akadozott, Kína 2013-tól kezdve hatalmas erővel dolgozik az Övezet és Út Kezdeményezés megvalósításán, és projektjeivel olyan területeken is pozíciókat szerez, amelyekre India mint saját befolyási övezetre tekint. Különösen jelentősek a kínai infrastruktúra-fejlesztési beruházások, amelyek Indiában egyre inkább a bekerítettség érzetét keltik. Így a kínai terjeszkedés újabb lökést adott az indiai tervek megvalósításának, és így került sor 2016 májusában a háromoldalú – indiai, iráni, afgán – Csábahár-egyezmény aláírására. Az egyezmény keretében az iráni Csábahár kikötője és az iráni–afgán határhoz közel fekvő Záhedán között vasútvonal épül, amelyet azután meghosszabbítanak Zarandzsba és Delarámba, Afganisztánba. A vasútprojekt kiegészítőjeként autótút is épül, nagyjából hasonló nyomvonalon.

Ez a tranzitfolyosó Csábahár kikötőjén keresztül nemcsak a legbiztonságosabb, de a legrövidebb szárazföldi út is India számára Afganisztán és Közép-Ázsia felé. Csábahár könnyen elérhető a nyugat-indiai kikötőkből (Kandla, Mundra, Mumbai), és mivel jócskán kívül fekszik a Hormuzi-szoroson, a Perzsa-öbölben folyó stratégiai versengés kevésbé, csak áttételesen zavarja. A projekt azonban a regionális hatalmi versengésben stratégiai előnyt jelent Iránnak, megmutatja, hogy Irán az Indiai-óceánon is érvényesítheti érdekeit, illetve hogy Irán kívül tud maradni a riválisai által esetlegesen ellenőrzött hajózási útvonalakon. Ugyanakkor Csábahár gazdasági szempontból is fontos: mivel ez Irán egyetlen mélytengeri kikötője, Irán immár nem szorul rá arra, hogy az Egyesült Arab Emírségek kikötőiben az áruát kelljen rakodnia kisebb hajókra, hogy úgy érkezenek meg az iráni kikötőkbe.

A Csábahár–Záhedán–Zarandzs-projekt a tranzitfolyosó részét képezi, így a közvetlenül érintett három országon túlmutató fontossága van. Ugyanakkor az amerikai szankciók ezeket a terveket is súlyosan érintették, annak ellenére is,

¹⁴ Government of India [é. n.]: 11–12. cikk.

hogy Trump elnök a kikötőprojekt vonatkozásában felfüggesztette a szankciókat. Csábahár kikötőjének fejlesztése az egész térség szempontjából, sőt, Közép-Ázsia és Afganisztán elérhetőségének globális szempontjából is stratégiai jelentőségű. Azonban a kikötő fejlesztésének kivonása a szankciók alól nem jelentette a kiegészítő tervek és projektek mentesítését: azaz például a kikötői berendezések vagy az út- és vasútvonal-építés nem mentesült a szankciók alól. Bár India mindkettőben részt vállalt, a szankciók meghátrálásra, részvételének ideiglenes felfüggesztésére kényszerítették. A Csábahár–Záhédán-vasútprojekt megvalósítását a jelentős indiai késlekedés miatt (mind a kivitelezésben, mind a finanszírozásban)¹⁵ az iráni kormány maga kezdte meg. (A befejezést 2022 márciusára tervezték, mintegy 400 millió dolláros költségvetéssel.)

India visszakozása, kihátrálása a számára is nyilvánvalóan stratégiai fontosságú projektekből nagy elégedetlenséget váltott ki Iránban, annak ellenére is, hogy az iráni vezetők pontosan tisztában voltak azzal, hogy India számára az Egyesült Államok sokkal fontosabb, mint Irán. Ezzel a szemükben megkérdőjeleződött India „stratégiai autonómiája” is. A helyzetet súlyosbította, hogy – amint fentebb említettük – az amerikai szankciók miatt India teljesen leállította olajimportját Iránból.¹⁶

Így Irán nem zárkózott el, amikor Kína is érdeklődni kezdett a csábahári kikötőprojekt iránt, és bejelentette, hogy „további szereplőket, beleértve Pakisztánt és Kínát is, kíván behívni a projektbe”.¹⁷

Mivel az indiai érdeklődésben Csábahár iránt nagy szerepet játszott az indiai percepció, hogy „Kína be akarja keríteni Indiát ezeknek a kikötőknek a megszerzésével”,¹⁸ amikor Kína is megjelent a Csábahár-projektben, valamint felvetődött Csábahár összekapcsolása a pakisztáni Gvádarral, úgy tűnt, India is

¹⁵ „Az eredeti négylépcsős iráni terv szerint India 85 millió dollárt fektetett volna be két terminál fejlesztésébe, felszerelésébe és működtetésébe. Az első fejlesztési szakaszról szóló megállapodás értelmében Irán végrehajtotta a meglévő infrastruktúra-fejlesztést. Ezt a kikötőt nagy hírverés mellett nyitották meg 2017 decemberében. A következő évben India átvette a kikötő üzemeltetését, azonban innentől kezdve nem a tervek szerint mentek a dolgok. Egy indiai magáncég jelenne meg stratégiai partnereként a Csábahár-projektben, hogy 10 évig kezelje, működtesse és fenntartsa a kikötőt. A kiválasztott indiai céggel azonban nem sikerült megállapodni. A másik feladat a kikötő felszerelése volt. Mivel azonban az európai cégek hezitáltak az amerikai szankciók miatt, India Kínához fordult. Ebben a helyzetben mindhárom ország a meglévő infrastruktúrával (kikötő, út, vasút) dolgozik. Az első szállítmány (gabona) 2017 októberében az indiai Kandlából megérkezett Csábahárba, majd onnan tovább Afganisztánba. Három évvel később a Csábahár-projekt haladása nem váltotta be az indiai reményeket, és a Trump-szankciók alóli felmentés nem bizonyult elegendőnek.” KUTTY 2020.

¹⁶ KUTTY 2020.

¹⁷ RAMACHANDRAN 2019.

¹⁸ Xinhua 2019.

visszatér a projektbe. A 25 éves kínai–iráni együttműködési keretmegállapodás nyilvánosságra hozatala további lökést adott az indiai visszatérésnek, amelyet azután gyorsan megerősített az indiai Rajnath Singh védelmi miniszter és Subrahmanyam Jaishankar külügyminiszter teheráni látogatása 2020 szeptemberében. A látogatás céljai között szerepelt, hogy „újabb lökést adjanak a *konnektivitás-projektnek*”.¹⁹

Globális ügyek: a nukleáris program

Mind India, mind Irán felelős hatalomként látja magát, amely mindenki javáért küzd a nemzetközi fórumokon. A nukleáris energia kettős felhasználásának mindkét dimenziójában – civil/békés és katonai – mindkét ország – saját értelmezésében – ennek megfelelően lép fel. Mindkettő olyan környezetben fekszik, ahol elismert atomhatalmak és jogilag ekként el nem ismert, de nukleáris fegyverekkel rendelkező államok vannak: Oroszország, Kína és az Egyesült Államok (katonai jelenléttel a Perzsa-öbölben és az Indiai-óceánon), valamint Izrael és Pakisztán. Így nemcsak humanitárius, de stratégiai érdekek mentén is ellenzik a nukleáris fegyverek elterjedését, és nukleáris leszerelésre szólítanak fel, még akkor is, ha India bizonyítottan rendelkezik nukleáris fegyverekkel, Iránt pedig, bár részese az Atomsorompó-szerződésnek, a nemzetközi közösség éveken át szankcionálta nukleáris programja miatt. Mindketten rendelkeznek az úgynevezett teljes fűtőanyagkörrel,²⁰ és szorgalmazzák a civil célú nukleáris technológiákhoz a hozzáférést.²¹

India számára a fő ok, hogy nukleáris programba kezdjen, a kínai nukleáris képesség deklarálása volt 1964-ben. Erre válaszul került sor az első indiai nukleáris kísérleti robbantásra (Mosolygó Buddha, 1974), amelyet akkor is, azóta is következetesen „békés célú nukleáris robbantásnak” neveztek. A szomszédos Pakisztán azonban ennek hatására szintén nukleáris programba kezdett, és 1998-ban mind India, mind Pakisztán felrobbantotta újabb/első nukleáris robbanószerkezetét.²² Bár India rögtön jelezte, hogy a továbbiakban nem hajt végre újabb nukleáris robbantásokat,²³ illetve hogy elsőként egyetlen állammal szemben sem fog atomfegyvert bevetni, a Clinton-kormányzat súlyos szankciókat

¹⁹ CHAUDHURY 2020.

²⁰ A teljes fűtőanyagkör azt a technológiasorozatot jelenti, amely az uránérc bányászatától az erőművi üzemanyag előállításán át a nukleáris hulladék elhelyezéséig tart.

²¹ Government of India [é. n.]:14. cikk.

²² N. RÓZSA – PÉCZELI 2013.

²³ N. RÓZSA – PÉCZELI 2013.

rótt ki rá (és Pakisztánra is), amelyeket csak hosszadalmas tárgyalások és sok év múlva, nem utolsósorban a megváltozott regionális környezet miatt oldottak fel. A tálibok előretörése Afganisztánban, az afganisztáni, majd az iraki háború, illetve a háború a terrorizmus ellen oda vezetett, hogy az Egyesült Államok immár potenciális szövetségesként tekintett Indiára, aminek következményeként 2005-ben a két állam nukleáris energetikai együttműködési megállapodást is aláírt. Ennek értelmében India szétválasztotta katonai és civil célú nukleáris létesítményeit, és utóbbiakat a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség ellenőrzése alá helyezte. Az Egyesült Államok cserébe feloldotta az Indiával szemben évtizedek óta tartott nukleáris kereskedelmi moratóriumot. A nemzetközi közösség szempontjából mindez nagyon aggályos volt, hiszen (civil célú) nukleáris technológiát ígért egy, az atomsorompón kívüli országnak, amely nukleáris fegyverekkel is rendelkezik, ami kifejezetten ellentétes az atomsorompó rendszerével.²⁴ Hosszas viták után azonban az amerikai–indiai megállapodást elfogadták, így India lett az egyetlen, nukleáris fegyverekkel rendelkező, az Atomsorompó-szerződésen kívüli ország, amellyel a civil célú nukleáris kereskedelem megengedett. Mivel maga is szankcióknak és nukleáris embargónak volt kitéve, India pontosan ismeri ennek következményeit, így Irán helyzetével is tisztában van.

Irán 1968-ban aláírta, majd 1970-ben ratifikálta az Atomsorompó-szerződést, majd megkötötte a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel az úgynevezett teljes körű biztosítéki megállapodást,²⁵ és több időszakban is működtette az úgynevezett Kiegészítő jegyzőkönyvet, amely korlátlan hozzáférést biztosított a NAÜ ellenőrei számára az iráni nukleáris létesítményekhez. Iránt nukleáris programja miatt a nemzetközi közösség súlyos szankciókkal sújtotta, hogy megakadályozza abban, hogy Irán nukleáris fegyverekhez jusson, annak ellenére is, hogy Irán változatlanul kitart programjának civil/békés célja mellett. Khamenei ajatollah nukleáris fatvája ugyanis kifejezetten tiltja az Iszlám Köztársaságban a nukleáris fegyverek gyártását, felhalmozását és használatát.

²⁴ India, amely gyakorlatilag a teljes nukleáris korszakot végigküzdötte, hogy elérje az atomhatalmak nukleáris arzenáljának felszámolását, végül maga is fejlesztett nukleáris fegyvereket. Az atomsorompó-szerződéshez soha nem csatlakozott, mivel évtizedek óta következetesen tartja magát ahhoz a véleményhez, hogy a szerződés diszkriminatív, mivel „megengedi” (valójában rögzíti azt az állapotot), hogy egyes államok nukleáris fegyverekkel rendelkezzenek, míg a többieknek megtiltja azt. Míg a szerződés szövegezői úgy vélték, ez a különbség átmeneti lesz, India a kialakult helyzetet egyenesen „nukleáris apartheidnek” tartja.

²⁵ A teljes körű biztosítéki megállapodást minden, atomfegyverrel nem rendelkező részes államnak meg kell kötnie a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel. Ennek keretében a NAÜ ellenőrei az adott ország teljes nukleáris tevékenységét ellenőrzik.

India álláspontját az iráni nukleáris programmal kapcsolatban így részben az indiai tapasztalatok (a megkülönböztetés atomhatalmak és atomfegyverrel nem rendelkezők között, a szankciók, a nukleáris technológiához való hozzáférés megtagadása), részben az indiai önkép (feltörekvő felelős globális hatalom), az indiai nemzeti érdekek (a nukleáris képesség és elrettentés fenntartása, regionális hatalmi egyensúly), az indiai „stratégiai autonómia” doktrínája és az el nem kötelezettség határozza meg. Az amerikai–indiai nukleáris megállapodás elfogadását India úgy értelmezi, hogy atomhatalmi státuszát elismerték – az Atomszorompó-szerződésben foglalt definíció ellenére.²⁶ Ennek ellenére India nem szeretné újabb atomhatalmak megjelenését látni a környezetében, ezért nem támogatná és nem fogadná el az esetleges iráni nukleáris fegyverképeséget. Ugyanakkor India ezt nem látja közvetlen rövid távú veszélynek: egyrészt Iránban nem született döntés a nukleáris fegyverekről, azaz a fatva változatlanul hatályban van, másrészt Irán még mindig nem érte el a technológiai küszöböt. Ugyanakkor India nagyon is szkeptikus a tekintetben, hogy az Egyesült Államok képes-e az iráni nukleáris program visszaszorítására/visszafojtására.²⁷

Ahogy fentebb már utaltunk rá, az Iránnal szemben kiépített szankciós rendszer mind az indiai–iráni bilaterális kapcsolatban, mind a regionális környezetben súlyos problémákat okozott, ugyanakkor a nemzetközi közösség napirendjét is éveken át befolyásolta. A különböző aktorok különböző témákban hozott szankciói komplex, bonyolult rendszerben fonódtak össze, amely körülmények között a nukleáris vonatkozású szankciók felfüggesztése, esetleges feloldása korántsem jelentette volna Irán teljes felmentését. Mégis, amikor 2015-ben megszületett a nukleáris megállapodás az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai és Németország, valamint Irán között, India támogatta az Iránnal szembeni szankciók felfüggesztését, és nagy várakozásokkal tekintett az iráni kapcsolatok felélesztésének lehetőségére, különösen az energiahordozók importja és *konnektivitás-projektjei* miatt. Ebből következőleg 2018-ban az Egyesült Államok kivonulása a megállapodásból és az egyoldalú amerikai szankciók hatályba léptetése²⁸ nemcsak Irán, de India számára is nagy csapás volt. Az amerikai szankciók eleme az extraterritorialitás, amely – ha betartatják, márpedig a Trump-kormányzat ezt tette – súlyosabb hatással volt a globális gazdasági és pénzügyi kapcsolatokra, mint az ENSZ BT kötelező érvényű szankciói. Mindez Indiát óvatosságra intette.

²⁶ Atomhatalom az az állam, amely 1967. január 1. előtt nukleáris robbanószerkezetet állított elő és robbantott fel. UNODA [é. n.]: 9. cikk, 3. bekezdés.

²⁷ ASHWARYA 2017: 17.

²⁸ Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act of 2010, CISADA.

Az iráni nukleáris megállapodásból való amerikai kilépés India számára három következménnyel járt. Először is, India (másokkal együtt) tiltakozott: Sushma Swaraj külügyminiszter kijelentette, hogy „India csak az ENSZ-szankciókat tartja be, egyes országok unilaterális szankcióit nem”.²⁹ Másodszor, bár India (és több más ország) vonatkozásában Trump elnök hat hónapra felmentést adott a szankciók alól, ezt az indiai tisztviselők, beleértve Jaishankar külügyminisztert, intenzív lobbizása ellenére sem hosszabbították meg. Harmadszor, India, ha nagyon vonakodva is, végül beadta a derekát, és leállította olajimportját Iránból, valamint felfüggesztette részvételét iráni projektekben, beleértve a csábahári kikötő fejlesztését is. (Mint fentebb említettük, a csábahári kikötő fejlesztését Trump elnök kivette a szankciók alól, azonban a kapcsolódó projekteket nem.)

Következésképp minden – általában a szankciókkal szembeni – indiai ellenérzés és ellenkezés ellenére (a szankciók hatékonysága kérdéses, sokkal inkább a lakosságot sújtják, mintsem a célzott rezsimet stb.) India vonakodva, de elfogadta az Egyesült Államok diktátumát, és legtöbb iráni kapcsolatait felfüggesztette. 2020 második felében azonban két dolog megváltoztatta India hozzáállását: egyrészt fegyveres összecsapásokra került sor az indiai–kínai határon; másrészt 25 éves, mintegy 400 milliárd dolláros – politikai, gazdasági és katonai célú – megállapodást jelentettek be Irán és Kína között. Mindezek hatására az indiai védelmi miniszter, majd a külügyminiszter Teheránba látogatott (a látogatás gyakorlatilag egybeesett a kínai összecsapással), hogy a kapcsolatok újrafelvételével India további részvételéről tárgyaljon a korábbi együttműködésekben. Továbbá, annak ellenére, hogy az indiai–amerikai politikai és katonai kapcsolatok kifejezetten jónak mondhatók, mindezek egyrészt azt mutatják, hogy India Egyesült Államokkal való szövetségének megvannak a határai, másrészt, hogy India számításai az amerikai stratégiai-biztonsági partnerséggel kapcsolatban változ(hat)nak. Míg az amerikai szövetség fontos az egyre erősödő Kínával szemben, India arra a következtetésre juthatott, hogy közvetlen környezetében neki magának kell lépéseket tenni saját érdekeinek védelmében. Irán teljes és végleges „elérésztése” veszélyeztetné India konnektivitási terveit, amelyek pedig, mint említettük, India elsődleges külpolitikai célját képezik.³⁰

Irán számára, bár India stratégiai együttműködése az Egyesült Államokkal, valamint a tény, hogy a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségben India Irán

²⁹ VERMA 2018.

³⁰ KUTTY 2020.

ellen szavazott,³¹ csatlódást jelentett, India továbbra is potenciális partner az Arab-tengeren és az Indiai-óceánon; az iráni petrokémiai termékek potenciális vásárlója (a pillanatnyi nulla olaj- és gázimport ellenére) és potenciális partner a konnektivitás-projektekben. Feltörekvő globális hatalomként India nemzetközi támogatást nyújthat Iránnak, még akkor is, ha a Trump-adminisztráció „maximális nyomás” politikája miatt India – átmenetileg – visszalépett az iráni kapcsolattól. Miközben Irán tudatában van annak, hogy India (de más nagyhatalmak) számára is az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok fontosabbak lesznek az irániaknál, érzékeli azt is, hogy India büszke „stratégiai autonómiájára”, és nem fogadja el az Egyesült Államok diktátumát, bár „rövid időre a szövetséget választhatja, hogy megőrizze külpolitikai függetlenségét, és megbirkózzon a feltartóztatás nyomásával”.³²

Konklúzió

Indiának és Iránnak közös múltja és jelene van, összecsengő és szétváló érdekekkel. Ezek azonban folyamatosan változnak: az olyan történelmi események, mint a hidegháború vége és a Szovjetunió felbomlása, a kiterjedt és elhúzódó amerikai katonai jelenlét mindkét ország közvetlen szomszédságában, kétoldali kapcsolataik számára kedvezőbb helyzetet teremtettek. Azonban a nemzetközi, majd az amerikai szankciók és a Trump-kormányzat „maximális nyomás” politikája Iránnal szemben jelentős akadályokat képezett.

Az indiai–iráni kapcsolatoknak számtalan szintje van, a bilaterálistól a szomszédságig, a távolabbi régiótól a globálisig. Miközben ezek mind szorosan összefüggenek, az energiahordozók és azok biztonságos szállítása, a *konnektivitás* (a közelebbi és távolabbi térséghez kiépített kapcsolat és hozzáférés), valamint az iráni nukleáris képesség és a nukleáris megállapodás jól mutatja a két ország kapcsolatának átfogó, összetett jellegét.

2020 végén mindhármat a Trump-adminisztráció Irán-ellenes politikája és retorikája diktálta. Trump távozásával és Joe Biden hivatalba lépésével, aki már a kampányában a visszatérést ígérte az iráni atomalkuhoz, ez megváltozott. 2021 júniusában Iránban is elnökválasztás volt, ami késleltette az iráni visszatérést a tárgyalásokhoz. India számára, amely az elmúlt években közel került az Egyesült Államokhoz, nemcsak az Egyesült

³¹ India 2005-ben, 2006-ban, 2009-ben a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségben Irán ellen szavazott, annak ellenére, hogy a kormányt otthon sokan azzal vádolták, hogy „eladta” Iránt az Egyesült Államoknak.

³² ASHWARYA 2017: 15.

Államok–Irán, hanem – még inkább – az Egyesült Államok–Kína kapcsolat alakulása döntő lesz. Ugyanakkor India, majd a közelmúltban Irán tagsága a Sanghaji Együttműködés Szervezetében, illetve India kapcsolatai más nyugat-ázsiai országokkal (például Száúd–Arábiával) szintén befolyásolják majd a helyzetet.

Ennek ellenére Iránt geostratégiai helyzete megkerülhetetlen partnerré teszi India számára a *konnektivitási* tervekben. Azonban a növekvő kínai jelenléttel Iránban és a kínai–iráni megállapodással India rájött, hogy Irán a versenytársa, miközben Irán megpróbál egyensúlyozni India és Kína között. Ugyanakkor Irán tudatában van annak, hogy sem India, sem más ázsiai hatalmak (Oroszország, Kína) nem veszélyeztetnék az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolataikat Irán kedvéért.

Végül Ázsiában, amely két elismert atomhatalomnak és négy más, nukleáris fegyverekkel rendelkező országnak otthona, India nem akar még egy országot látni, amely ilyen fegyverekkel rendelkezik. Következésképp, amikor Irán nukleáris programjának civil jellegét hangsúlyozza, az megfelel az indiai érdekeknek és a hatalmi egyensúly indiai percepciójának. Azokat az iráni fenyegetéseket, hogy Irán kilépne nemcsak a nukleáris megállapodásból, hanem az Atomsorompó-szerződésből is, India mint *last-case scenario* értelmezi, és – egyelőre – nem veszi komolyan.

Felhasznált irodalom

- ASHWARYA, Sujata (2017): *India–Iran Relations. Progress, Problems and Prospects*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315272108>
- CHAUDHURY, Dipanjan Roy (2020): Foreign Minister S Jaishankar Meet Iranian Counterpart Javad Zarif in Tehran. *The Economic Times*, 2020. szeptember 8. Online: <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/foreign-minister-s-jaishankar-meet-iranian-counterpart-javad-zarif-in-tehran/articleshow/78003315.cms>
- DOBROVITS Mihály szerk. (2022): „Az ereinkben forró tűz”. *A XIX. Nemzetközi Vámbéry Konferencia előadásai*. Dunaszerdahely: Vámbéry Polgári Társulás.
- EIA [é. n.]: *India*. Online: www.eia.gov/international/analysis/country/IND
- Government of India [é. n.]: *The Republic of India and the Islamic Republic of Iran „The New Delhi Declaration” 25 January, 2003*. Online: www.mea.gov.in/other.htm?dtl/20182/The+Republic+of+India+and+th&quantity=1
- International Energy Agency (2020): *India 2020. Energy Policy Review*. Online: <https://niti.gov.in/sites/default/files/2020-01/IEA-India%202020-In-depth-EnergyPolicy.pdf>
- Iran and Other Powers in Afghanistan (2014). In Alireza NADER – Ali G. SCOTTEN – Ahmad Idrees RAHMANT – Robert STEWART – Leila MAHNAD: *Iran's Influence in Afghanistan. Implications for the U.S. Drawdown*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 23–44. Online: www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt1287mjf.9
- IWANEK, Krzysztof (2020): Growing Iranian Influence in Kargil: Next Irritant for Tehran–New Delhi Relations? Iranian Influence Persists in a Remote Part of India. *The Diplomat*, 2020.

- január 27. Online: <https://thediplomat.com/2020/01/growing-iranian-influence-in-kargil-next-irritant-for-tehran-new-delhi-relations/>
- KUTTY, Sumitha Narayanan (2020): Connectivity and Chabahar. The Eurasian Future of India's Iran Policy. In Esfandiyar BATMANGHELIDJ (szerk.): *Iran in the New Eurasian Context*. Singapore: National University of Singapore – Middle East Institute Singapore. Online: www.bourseandbazaar.com/research-1/2020/6/4/iran-in-the-new-eurasian-context
- MAQBOOL, Raashid (2020): Why the Indian State is Now Scared of the Kashmiri Shia. *Al Jazeera*, 2020. szeptember 20. Online: www.aljazeera.com/opinions/2020/9/20/why-the-indian-state-is-now-scared-of-the-kashmiri-shia
- N. RÓZSA Erzsébet – PÉCZELI Anna szerk. (2013): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés, non-prolifерáció*. Budapest: Osiris.
- PTI (2017): Undersea Iran–India Gas Pipeline Can Bring Cheaper LNG to India. *Mint*, 2017. szeptember 5. Online: www.livemint.com/Industry/wj8PfRvGGyAfhp8aoPX9K/Undersea-IranIndia-gas-pipeline-can-bring-cheaper-LNG-to-I.html
- SÁRKÖZY Miklós (2022): *Irániak Indiában – indusok Iránban – az iráni–indiai kulturális, vallási kapcsolatok néhány fejezete*. Előadás a Magyar-Indiai Baráti Társaságban, 2022. január 19-én.
- SUDHA, Ramachandran (2019): India Doubles Down on Chabahar Gambit. *The Diplomat*, 2019. január 14. Online: <https://thediplomat.com/2019/01/india-doubles-down-on-chabahar-gambit/>
- The Hindu (2020): Coronavirus – 1142 Indians Brought Back from Iran, Centre Tells Supreme Court. *The Hindu*, 2020. április 1. Online: www.thehindu.com/news/national/covid-19-1142-indians-brought-back-from-iran-centre-tells-sc/article31230226.ece
- UNODA [é. n.]: *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*. Online: www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text
- VERMA, Nidhi (2018): India Says it Only Follows U.N. Sanctions, Not U.S. Sanctions on Iran. *Reuters*, 2018. május 28. Online: www.reuters.com/article/us-india-iran-idUSKCN1IToWJ
- Xinhua (2019): Iran Says Ready to Connect Pakistan's Gwadar to Iran's Chabahar port. *Xinhua*, 2019. május 24. Online: www.xinhuanet.com/english/2019-05/24/c_138086073.htm